

ДЖЕРЕЛА ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ГАЛИЧАН

Тетяна ГОНЧАРУК (ЧОЛАЧ), Софія ЧОЛАЧ

УДК 130.2 : 316.7

Tetiana Honcharuk (Cholach), Sofiya Cholach
SOURCES OF THE SPIRITUAL CULTURE OF GALICIANS

Актуальність теми. Державорозбудовні процеси в незалежній Україні органічно пов'язані з культурним поступом суспільства. Культура, освіченість дозволяє українцям відчувати себе нацією державотворчою. Традиції, драматичний досвід українського державного будівництва підтверджують очевидність взаємозалежності культури і політики. Через це останнім часом питання історіософського осмислення розвитку української культури стали об'єктом пильної уваги культурологів, філософів, істориків, соціологів.

Найменш вивченими в історії духовної культури залишаються питання її розвитку на західноєвропейських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. На сьогодні не має жодного комплексного дослідження, яке б розкривало ці проблеми. Тому осмислення культурного розвитку в Галичині, починаючи з 1848 року сприятиме подоланню ідеологічних упереджень, що склалися в історичній науці в минулому, дозволить зрозуміти багатогранність, розмаїття духовного життя, його вплив на політичну ситуацію в краї.

В сучасних умовах розбудови незалежної української держави залишаються актуальними проблеми відродження української культури, реформування національної системи освіти. Існуюча освітня модель не задовольняє вимог, які поставлені перед нею державницькими завданнями. Розвиток української культури гальмується соціально-економічними труднощами. Певною мірою їх прагнули зліквідувати українці Галичини у другій половині XIX – на початку XX ст. Набутий досвід культурного будівництва варто використати нашими сучасниками, щоб уникнути помилок

своїх попередників на ниві поширення культури та освіти в масах.

Тому актуальність теми дослідження визначається потребою всебічного об'єктивного вивчення важливої ланки культурного життя галичан з 1848 р. Відтворення цілісної картини розвитку і перетворень у сфері культури та освіти в даний період дасть змогу проаналізувати, висвітлити, оцінити цей складний і суперечливий період в історії українського народу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що комплексно висвітлена архітектоніка культурного розвитку в Галичині у другій половині XIX ст. Зокрема, обґрунтовано розвій української літератури, театрального і музичного мистецтва, архітектури, скульптури та живопису, а також окреслені якісні зміни у системі освіти. Водночас проаналізовано вплив культури та освіти на формування національної самосвідомості народних мас.

Дослідження і публікації з даної проблеми. Ще в кінці XIX ст. до розробки важливих питань культурного розвитку приступив Іван Франко, котрий багато уваги приділяв вивченню еволюції української культури. Скажімо, загальній характеристиці української літератури присвячені його праці “Руська письменність”, “Українсько-русько(малоруська) література”, “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.”, “Наше літературне життя в 1892 р. (Листи до редактора “Зорі)”, “Українська альманахова література”, “Українська література в Галичині за 1886 рік” та багато інших.

Значний інтерес викликали в І.Я. Франка проблеми, пов'язані із театральним мистецтвом. Їх осмисленню він присвятив праці “Русь-

кий театр у Галичині”, “Русько-український театр” (історичні обриси), “Наш театр”, “Уваги про галицько-руський театр”, “Львівський театр і народна честь”, “Наша театральна мізерія”.

Особливу увагу І.Я. Франко приділив предметному полю інших культурологічних проблем, які здійснили свій внесок у становлення і розвиток української літератури Галичини. У зв'язку з цим багато цінної інформації можемо почерпнути у працях “Кость Лучаківський”, “Антін Любич Могильницький, його життя, його значення”, “Омельян Огоновський”, “Остап Терлецький: спомини і матеріали”, “Кость Горбаль”.

Науковий інтерес становлять також твори таких відомих галицьких політичних, громадських та культурних діячів ХІХ – початку ХХ ст., а саме таких, як О. Огоновський, С. Шурат, М. Цеглинський, М. Лозинський, В. Бачинський, І. Крип'якевич, В. Гнатюк та інших, присвячених різноманітним аспектам культурного життя краю. Здебільшого їхні праці стосуються характеристики окремих відомих постатей того часу. На жаль, з класово-партійних позицій до проблем культури в Галичині підходили радянські вчені. Більшу частину праць сталінського періоду характеризує крайня ідеологічна спрямованість, відсутність всестороннього об'єктивного аналізу історичного процесу.

Вагомий внесок у наукове висвітлення питань розвитку української культури в Галичині здійснили вчені діаспори. Досить ґрунтовною тут є праця М. Семчишина, але вона стосується історії розвитку всієї української культури, а не окремо взятої Галичини. Вперше книга була видана у 1985 в Нью-Йорку Науковим Товариством ім. Т. Шевченка у США, дійсним членом якого вже довгий час був її автор. Раніше проблемам розвитку української літератури присвячена праця С. Єфремова, яка також була видана в діаспорі ще у 1919-му. Крім того, цінним науково-інформативним виданням для дослідників суспільно-політичного руху в Україні є десяти томна “Енциклопедія Українознавства” (Париж–Нью-Йорк, 1955–1984), яка містить важливі відомості про життя і діяльність відомих українців.

Розпад СРСР, утворення Української держави в 1991 році створили нову суспільно-політичну ситуацію в країні. Це сприяло універсалізації методологічних засад аналізу культурологічних процесів, їх концептуальній переоцінці. Дослідники одержали широкий доступ до архівних документів. Як результат,

за останнє чверть століття з'явилося чимало нових праць, автори яких з аналітичних позицій підійшли до висвітлення ритміки та особливостей культурного розвитку української багатоетичної нації. Однак більшість дослідників переважно зосереджують увагу на культурних процесах, які відбувалися у Великій Україні, або на окремих аспектах їхньої генези на західноукраїнських землях. Так, скажімо, К. Кондратюк у своїй праці дає окремим параграфом культуру західноукраїнських земель, але цей матеріал досить незначний, оскільки його монографія стосується всієї історії України від половини ХІХ століття до 1917 року.

Доцільно також згадати монографію Л. Карпій, у якій відтворена історія української музики ХІХ ст., а також праці В.П. Москальця, Б.М. Ступарика, присвячені ідеям національної школи та національного виховання в педагогічній думці краю. Водночас особливий інтерес становлять підручники з історії української літератури, етнографії, мовознавства, українознавства. Однак не має комплексної праці, яка б стосувалася архітектури культурного розвитку Галичини із середини ХІХ ст. Через це у пропонованому дослідженні торкнемося саме цих питань, зокрема розвитку української літератури, журналістики, освіти, науки, музики, театального мистецтва, живопису в цей історичний період становлення українства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасна українська культура, як і українське суспільство, постійно заглиблюється у минулину. Саме звернення до маловідомих сторінок давнини значно активізувалося в наші дні. Хоча цей процес розпочався ще з І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша. Сьогодні цю естафету підхопили В. Шевчук, В. Яворівський, Ліна Костенко та ін. Причиною цього явища є те, що саме у глибинах давнини проглядаються першопричини буття українців.

Уперше великий інтерес до вивчення та відтворення особливостей історії духовної культури розпочався з Йоганна-Готфріда Гердера (1772–1803) і в подальшому він все більше зростав. Так, “Весна народів” 1848 р. помітно посилила цей процес. Саме вона посприяла утворенню самостійних національних держав (Італії, Німеччини, Болгарії, Сербії, Румунії, Греції та ін.). Але не всі народи отримали свою державність. Через це і надалі продовжувалися процеси націоналізації, які

пов'язані з націєсофськими ідеями. Щоправда, і сьогодні ще немає єдиного загально визнаного визначення нації. Хоча багато мислителів і донині намагаються це зробити, відштовхуючись від принципу "атомізму". Італійський націолог С. Манчіні найпоєднованіше здійснив це, виділивши спільність території (*element geografio*), мови (*lingua*), релігійну (*religion*), походження (*razza*), історичне минуле (*storia*), звичаї, побут, спільне законодавство (*leggi*), національну свідомість (*la consecienza della nationalita*). Французький учений Е. Ренан об'єднує націю навколо моральної свідомості, духовних засад. Російські мислителі М. Бердяєв і П. Сорокін зводять націю до містичного, а К. Каутський – до "мовної спільноти".

Всі ці проблеми не могли обминути й українську інтелігенцію. Зокрема, скориставшись з прихильності губернатора краю графа Стадіона, якого поляки звинувачували в тому, що він "видумав" русинів, бо такої народності немає, а навіть якщо й була, то давно розчинилася і щезла, українці Галичини вирішили об'єднатися, створивши свою політичну організацію. Проте галицькі патріоти опинилися в невизначеному становищі, коли вперше вирішили заснувати Руську Раду, оскільки змушені були вести боротьбу із войовничими польськими націоналістами. І все ж 2 травня 1848 р. була створена Головна Руська Рада на чолі з єпископом Г. Яхимовичем. У Раду увійшли І. Борискевич, І. Лаврівський, Є. Прокопчиць та інші представники духовенства і світської інтелігенції. Друкованим органом стала перша українська газета "Зоря Галицька", перший номер якої вийшов 15 травня тиражем 4 тис. примірників; причому в цьому ж році побачило світ її 33 номери.

Вже у першому номері "Зорі Галицької" Головна Руська Рада оголосила свою програму, яка викликала схвалення в населення краю та об'єднала всі патріотичні сили Галичини. Одним із трьох засадничих напрямів роботи ради було завдання "розвивати і підносити народність нашу в усіх її частинах: удосконаленням нашої мови, запровадженням її у школах нижчих і вищих, видаванням часописів, утриманням кореспонденцій із письменниками як нашими, так й іншими, до слов'янського племені належними, поширенням добрих і корисних книжок рідною мовою й посиленням старанням упровадити й поставити її на рівні з іншими у заходах публічних" [15, с. 48]. Причому події, що згодом відбувалися, показали високий підйом національної

свідомості народу.

Отож часопис Головної Руської Ради "Зоря Галицька" ще усередині XIX ст. постійно нагадував інтелігенції, що скрізь треба вживати українську мову, яка нічим не гірша від інших слов'янських мов. Але, поряд із закликами повсюдно вживати рідну мову, багато зусиль українській інтелігенції коштувало утвердити в народних масах літературну мову, адже не було ніяких словників. Природно, що кожний письменник сам творив мову, шукаючи потрібних висловів, в устах народу віднаходячи нові, здебільшого штучні фрази. Тому деякі діячі через мовні труднощі почали змінювати мову на "старорусинський" чи суто російський лад, запозичуючи в них готові терміни.

19 жовтня 1848 р. Головна Руська Рада скликала з'їзд українських інтелектуалів ("Собор руських учених і любителів освіти народної"), основною метою якого було визначення загальних культурних потреб українців та обговорення питань нормування української мови. У з'їзді взяло участь 119 учасників, дві третини яких становило духовенство, а решта – інтелігенція. На пленарних засіданнях доповіді виступаючих "дихали свободою і патріотизмом". Зокрема, головну доповідь "Розправа о южноруським язичі і єго нарїччях" виголосив професор Я. Головацький, у якій він охарактеризував самотність української мови. Протягом кількох днів учасники наукового зібрання працювали у дев'яти секціях: богослов'я, права, філософії, природознавства, історії, географії, економіки, української літератури і церковної мови. "Собор" рішуче стояв на національному ґрунті і ставив собі за мету оживити культурне і наукове життя краю. Він фактично формує певну ідеологію національного життя українців, надаючи їй зовнішнього вираження у символіці та окреслюючи контури самотнього духовного світу українства зі своєю культурою.

На засіданні 25 жовтня засновано "Галицько-руську матицю" (товариство із 50 достойників) і створено її статут, який складався із 25 параграфів. Цей заклад ставив собі за мету публікувати для широкого кола читачів дешеві книжки про релігію, звичаї, ремесла, сільське господарство та педагогіку.

У будь-якому разі з'їзд став важливою подією в культурному житті Східної Галичини, сприяв згуртуванню сил нечисленної ще тоді української інтелігенції, розвитку її демократизму і патріотизму, зміцненню почуття єдності всього українського народу і його

дружби з іншими слов'янськими народами [19, с. 109]. При цьому широкого світоглядного розголосу набула боротьба галичан за народну освіту. Вимога запровадити в народних школах, гімназіях та інших навчальних закладах викладання українською мовою містилася у петиції від 19 квітня 1848 р. Ї у відповідь на ці вимоги 9 травня цього ж року уряд був змушений дати дозвіл на викладання українською мовою в народних школах. Однак міністерським наказом від 29 вересня запровадження рідної мови у середніх школах краю припинилося до того часу, допоки Галичина не буде поділена на східну і західну. Після цього Головна Руська Рада звернулася із проханням до імператора тимчасово замінити у навчальних закладах Галичини польську мову на німецьку (та й треба правди ради зазначити, що на той момент не було кадрів, які б викладали предмети українською мовою). І наказом від 4 грудня навчання почало вестися німецькою мовою, а згодом, наказом від 8 січня 1849 в гімназіях вводилась українська мова як обов'язковий предмет, на доповнення того, що греко-католицька релігія вже викладалась українською мовою. Дещо раніше міністерським декретом від 13 вересня 1848 р. у Львівському університеті було засновано кафедру української мови, а наказом від 13 січня завідувачем кафедри було призначено професора Я. Головацького, якому австрійська влада доручила скласти дві читанки та слов'яноукраїнський словник. А.М. Устиянович та І. Жуковський протягом цих двох років уклали правопис української мови, що мало велике національне значення для культурного розвитку українства [12, с. 5].

На виконання рішення “Собору” для поширення освіти серед народу в Коломиї у 1848 р. була створена перша на галицькій землі читальня для інтелігенції, а згодом й для міщан. У Львові аналогічна читальня організується в духовній семінарії у 1849/50 навч. році. Загалом у 1850 р. було 1500 народних шкіл з українською мовою навчання, а до 1867 у Східній Галичині функціонувало 2408 шкіл.

Водночас у цей історичний період життя західноукраїнських земель значного розвитку зазнала літературна творчість. Серед українських письменників після М. Шашкевича заявив про себе поет М. Устиянович (1811–1885), який після закінчення Львівської духовної семінарії в 1836 р. вступив на літературне поле з елегією “Слеза на гробі”, присвяченою пам'яті померлого архіпресвітера Львівської капі-

тули, історика української церкви М. Гараевича. З 1848 він бере активну участь у громадському житті краю, пише поезії “Туга”, “Осінь”, “Рекрутка”, “Земський рай”. Але найбільшу славу принесли йому твори, які він у цей час видає: “Мість верховинця” і “Страшний четвер”. Написані на фольклорних матеріалах Буковини, повісті змальовують релігійні обряди і сімейні взаємини між верховинцями, яким притаманні мужність, відвага, душевна благородність. Основою “Страсного четверга” є народні легенди про отамана опришків Олексу Довбуша і трагічну долю його коханої Зіни (чи Дзвінки). З іншого боку, чимало фольклорного матеріалу з проявами морально-релігійного дидактизму має його повість “Мість верховинця”, у якій, поряд з романтичними атрибутами життєдіяння народних месників, автор дає реалістичні пояснення тому, чому саме виникло таке соціальне явище, як “опришківство”, котре було природною людською реакцією селян на утиски польсько-австрійської шляхти. Крім цих творів, у цьому ж 1849 р. А. Могильницьким була видана романтична поема “Скит Манявський”, у якій ішлося про гірський монастир, який до 1783 був останньою фортецею православ'я у Галицькій Русі. Уривки поеми вперше побачили світ у тижневику “Пчола” під заголовком “Уломок з повісті народної Скит Манявський, написаної в трьох частях, язиком народним галицько-руським нам через Антонія Могильницького”. Окреме видання вийшло 1852 у Перемишлі під заголовком “Скит Манявський...”.

В умовах революції відбулися деякі зрушення у видавничій справі. Посилення інтересу до нової української та російської літератури викликало спроби перевидання кращих їх зразків у Галичині. Так, була видана “Енеїда” І. Котляревського, україномовний “Тарас Бульба” М. Гоголя. Воднораз 1 серпня 1848 р. була заснована М. Синовідським в Коломиї перша бібліотека, яка стала початком широкого просвітницького руху серед галицького селянства. У цей час продовжила свою роботу заснована ще 26 червня 1846 року Ставропігійська літографія, яка розміщала в будинку інституту. Серед її продукції були портрети, краєвиди, географічні мапи, етикетки, музикалії, візитівки, преїскуранти, цінники, твори мистецтва.

Живий національний рух 1848 р. сприяв тому, що галичани почали збирати пам'ятки давнини. Найкраще це здійснив А. Петрушевич, який запопадливо колекціонував всяку національну старовину, цим самим заклавши

міцну основу під подальше формування музичних фондів [1, с. 22].

Піднесення культури у Східній Галичині викликало знаний розвиток аматорського театру, який насамперед був пов'язаний з діяльністю вертепу. В Галичині він був дуже поширений. Іноді тут лялькову вертепну виставу поєднували з грою живих людей, подекуди і зовсім уся вертепна вистава зводилась до різдвяної гри живих осіб. Причому існування вертепу мало велике значення, але до цього часу не було в Галичині світського українського театру. Перші спроби заснувати такий театр здійснив коломийський громадський діяч І. Озаркевич, котрий організував перший театральний гурток, який розпочав свою роботу в червні 1848 р. Він з допомогою М. Верещинського і коломийського бургомистра пізніше утворили з аматорів драматичне товариство. Там була поставлена "Наталка Полтавка" І. Котляревського в переробці І. Озаркевича під назвою "Комедіо-опера: Дівка на відданню або на милування нема силування". Вистава мала незвичайно великий успіх. І. Озаркевич також творчо переробив "Москаля чарівника" Івана Котляревського. Примітно, що він намагався пристосувати ці твори до західноукраїнського середовища і з цією метою замінював деякі музичні номери на популярні в Галичині пісні.

До того ж у цей період українські театральні вистави проходили і в інших містах краю: Тернополі, Самборі, Стрию. Цей загальний театральний рух галичан передався також на село. Українці, натхненні таким піднесенням театального мистецтва, хотіли довести цю справу до кінця і прагнули заснувати постійний театр у Галичині. Скажімо, відомий діяч тих часів Л. Трещаківський влітку 1849 р. вніс пропозицію до Головної Руської Ради збудувати у Львові Народний Дім з великою залою для театральних вистав. За всієї прихильності все ж здійснити ці наміри не вдалося, адже наступне десятиліття унеможливило театральний рух.

Протягом 1848–1949 років вистави українською мовою давав і театральний гурток у Перемишлі. До спектаклів цього гуртка писав музику М. Вербицький. Він створив музику до шести п'єс: "Верховинці", "Козак та охотник", "Процика", "Гриць Мазниця, або Муж заманений" (переробка І. Намовича), комедії Ж.Б. Мольєра "Georg Danden", "Запрошений котик", "Жовнір – чарівник" ("Москаль – чарівник" І. Котляревського). Більшість п'єс являли собою перекладені на українську мову й перенесені на національний ґрунт іноземні

п'єси (переважно польських та німецьких авторів) [6, с. 71].

29 березня 1864 р. вважається днем заснування українського театру в Галичині [23, с. 65]. Ця подія мала велике значення для піднесення національно-культурного життя краю. Театр оживив творчість драматургів і композиторів. Найбільше музики до репертуару (до 17 драматичних творів) написав М. Вербицький. На його музиці позначилися загальноєвропейські ранньоромантичні стилеві особливості. Водночас опора на галицький міський фольклор, зокрема на коломийкову ритміку й інтонаційність, надавала їй національної виразності. Це – видатна постать в українському музичному мистецтві, котра залишила чималий доробок, що складається з різних жанрів хорового, музично-театрального, симфонічного, камерно-вокального та камерно-інструментального. Загалом, оцінюючи значення М. Вербицького для розвитку національної музичної культури в Галичині, С. Людкевич писав, що він є "символом нашого національного відродження в Галичині". Найближчим його послідовником серед західноукраїнських композиторів був І. Лаврівський.

Водночас галицький композитор М. Вербицький мав значні досягнення і у жанрі написання церковної музики. Так, у його доробку слід назвати майже повну Літургію й окремі твори на літургійні тексти, що спиралися на церковну музику Д. Бортнянського, яка в той час часто звучала в церквах Перемишля та Львова. Його Літургія належить до найкращих творів у хоровому жанрі. Вона повністю або частинами виконується і в наш час у греко-католицьких і православних церквах. Серед найвідоміших творів М. Вербицького цього періоду, який відноситься до світської хорової музики є твір патріотичного, національно-визвольного спрямування "Ще не вмерла Україна" на слова П. Чубинського [10, с. 229–254].

Вірш П. Чубинського вперше був надрукований 1863 р. у львівському літературно-політичному віснику "Мета" у поетичному стилі Т. Шевченка. Цього ж року М. Вербицький написав музику до цих слів. Пісня "Ще не вмерла Україна" стала національним гімном, а в наш час вона затверджена як державний гімн України.

Отож у цей час інтенсивно розвивається хорова музика, яку започаткували два галицьких композитори – М. Вербицький та І. Лаврівський. Крім того, підкреслимо, що своєю творчістю М. Вербицький та І. Лаврівський почали розвивати хорову лірику і жанр

хорової ліричної мініатюри, в них відчутні впливи хорових пісень, а також старогалицької міської пісні. Зокрема, формуються характерні для композиторів так званої “перемишльської школи” стильові особливості, у яких простежуються класичні та романтичні риси. У професійній хоровій музиці виникали такі жанри, як хорова пісня й мініатюра, хорова поема, хоровий цикл. Загалом хорова музика посідала вагоме місце в домашньому музичуванні, звучала на засіданні різних товариств, на різних концертах.

До хорових творів зі суспільно значущою тематикою належить вокально-сомфонічний твір Вербицького “Заповіт” на текст Т. Шевченка. Це був перший в Галичині музичний твір на текст Кобзаря, що спеціально писався для виконання на святковому шевченківському концерті, організованому товариством “Руська бесіда” у Львові в 1868 р. З цієї нагоди й М. Лисенко написав хорову поему “Заповіт” на пропозицію голови “Руської бесіди” О. Барвінського, про що вже згадувалося раніше. Обидва твори – “Заповіт” М. Вербицького та “Заповіт” М. Лисенка – виконувалися в одному концерті. Своїми музичними особливостями вони відображали завершення першого етапу розвитку світської хорової музики (твір Вербицького) і початок нового етапу (твір Лисенка).

Значний вплив на розвиток музики у Галичині справив високий рівень хорового виконавства, наявний на той момент у Німеччині та Австро-Угорській імперії. З революційними подіями 1848 р. в Австрійській імперії – буремними подіями “весни народів” – і зростанням соціальної та національної свідомості українців у Галичині пов’язане виникнення хорової музики зі суспільно значущою тематикою. Вона втілювалася в жанрах, які виникали у цей перший період свого утвердження – в урочисто піднесений, гімнійній хоровій пісні та хоровій поемі. У гімнових ритмах відбувається становлення нового професійного жанру – героїчної хорової пісні й виникає героїчна музична образність, в них особливо яскраво просякає вплив німецьких пісень Liedertafel.

Першою найбільш популярною гімнійною піснею стала пісня “Мир вам, браття”, створена на слова І. Гушалева. Автором музики вважається Теодор Леонтович (за іншими версіями – П. Любич). Ця хорова пісня була написана 1848 р., у її словесному тексті та музиці виражається радість з приводу скасу-

вання панщини в Галичині й отримання народом свободи. Пісня набула широкої популярності: нею відкривали громадські та ювілейні зібрання, її вважають першим галицьким українським гімном [9, с. 109]. На цей самий текст І. Гушалева, ймовірно, у цьому ж році М. Вербицький написав хорову пісню “Мир вам, браття”. Вочевидь для створення урочистого характеру він використав ритм полонезу. Водночас патріотична ідея найбільш яскраво втілена у хорових піснях цього композитора “Де Дніпро наш котить хвилі”, “Ще не вмерла Україна”, “Гост до Русі”. У хоровій пісні “Де Дніпро наш хвилі котить” (на слова В. Масляка) прославляється Україна як вільний козацький край, увиразнюється національна специфіка українства.

Відомо також, що в цей історичний час великого поширення набули народні танці: коломийка, гопак, козачок.

У контексті розвитку української журналістики, крім “Зорі Галицької” треба згадати “Дневникъ Рускій”, який з 1848 року писався кирилицею і латинкою. Його редактором був І. Вагилевич; вийшло у світ всього дев’ять номерів. Хоча саме у цьому році україномовна преса кількісно зросла. Так, з’являється “Галичо-Рускій Вѣстникъ”, який виходив у Львові тричі на тиждень як урядовий орган. Його редактором був М. Устиянович, а в редакції працювали І. Головацький, М. Коссака, Б. Дидицький. Цього часопису вийшло 78 номерів. Також цього року побачили світ “Новини”, які виходили двічі на тиждень під редакцією І. Гушалева, і “Всеобщій Дневникъ земскихъ законѣвъ и правительства для коронной области Галиціи и Володимиріи съ Княжествомъ Освѣцимскимъ и Заторскимъ и Великимъ Княжествомъ Краковскимъ”. Обидва часописи готувалися у Львові та друкувалися кирилицею. Ще один “Общій законѣвъ державныхъ и правительства Вѣстникъ, для цѣсарства Австріи” виходив у Відні, але був українським виданням, редактором якого був Ю. Вислобоцький і Г. Шашкевич, а потім І. Головацький.

Відомо, що 1848–1849 роки стали періодом найвищого піднесення культурно-національного відображення українців Галичини першої половини XIX ст. Вирішальну роль у цьому відіграла Головна Руська Рада, яка, визначаючи єдність цілого українського народу, намагається організувати виступи галицьких українців, надати їм одноцілісності в культурно-національних змаганнях, і тому запрошує до себе на наради делегатами українців Буко-

вини та Закарпаття. І це є факт небуваної ваги, який залишився повно невикористаним, й надалі, на жаль, не був повторений ніким і ніколи. Заснувавши установи, що систематично сприяли культурному розвитку, Рада зробила перші кроки до перетворення Галичини на організаційну твердиню українства. За висновком М. Семчишина, з “весною народів” 1848 р. і першими реальними здобутками галицьких українців у національному самовизначенні й самостановленні в культурному відношенні завершився перший етап галицького пробудження [14, с. 349]. Однак “весна народів” тривала недовго “...Жвавий рух 1848, – писав М. Грушевський, – на ділі не став початком нової епохи, а був вступом до темної реакційної доби, і тільки згодом українське громадянство мало змогу вернутися до тих домагань і справ, які ставилися в 1848, і лише тоді були такі близькі до свого сповнення” [4, с. 114].

У другому періоді (1850–60-і роки) в Галичині настає реакція. Не маючи досвіду політичної боротьби, вміння і єдності, прогресивні сили почали поступово втрачати завойоване. Розпущено Головну Руську Раду (1851), відновлено орден єзуїтів (1852), скасовано обов’язкове вивчення української мови в гімназіях (1856), обмежено вступ українців до університету. В 1858 у Львові було відкрито першу в Східній Галичині польську гімназію ім. Імп. Франца Йосифа. Цим кроком уряд дав початок колонізації галицького середнього і вищого шкільництва. Мовою викладання залишалася німецька як у середніх, так і в міських народних школах. Як писав І.Я. Франко, “всі вольності, даровані 1848 р., окрім панщини, швидко потім знов скасовано, просвіта народна, віддана в руки панів, була хоч трохи й більша, ніж за панщини, а все-таки переважно церковна: дітей учили по школах читати, писати, катехізму, церковного співу, а не подавали їм ані відомостей, потрібних для них у господарстві, ані не було книжок, по-нашому писаних, з котрих би такий трохи письменний чоловік міг був навчитися ясно думати о своїм житті і його поліпшенні” [22, с. 18].

У цей час з’явилися негативні обставини, які не тільки зупинили галицький ренесанс, а й свідчили, що ця частина української землі знову може опинитися на тих же самих рейках своєї історії, на яких культурно вегетували до виступу М. Шашкевича. На обрїях ледве пробудженого життя з’явилися хмари польської шовіністичної експансії, другою небезпе-

кою, ідеологічно куди гіршою, було московіфільство. Третім важким чинником у ці критичні роки була справа обрядово-церковна. Стараючись поборювати латинізацію і зберегти чистоту свого обряду, український католицький клер був більше схильний до компромісів з обрядовістю російської православної церкви. Треба відмітити, що духовенство відіграло першорядну роль серед завстрійщеної чи спольщеної галицької інтелігенції, а тон усьому задавала свято-юрська гора, осілок митрополита. Але цей же клер у своїй старообрядності і своєму консерватизмі з погордою і презирством ставився до української народної мови як до хлопської, невиробленої й непридатної для культурного вжитку. Твердо стоячи на ґрунті церковно-слов’янської мови, він попадав теж під російський вплив. Тому не дивно, що ця група галицьких консерваторів захопила три ключові інституції тодішнього життя, засновані в 1840–50 роках: Ставропільський інститут із друкарнею і книгарнею, Народний Дім, “Галицько-руську матицю”.

Проти цього консервативно-московіфільського табору старої інтелігенції виступила молодша за віком група діячів, які називали себе народовцями. Були вони письменниками, вчителями, юристами, студентами, намагалися всіляко продовжувати діло М. Шашкевича, а також заснували часописи, які мали успіх серед молоді. Галицьким народовцям допомагали матеріально діячі із Східної України, надсилаючи до Галичини книжки до друку й до розповсюдження. За допомогою наддніпрянців засновано у Львові в 1867 р. місячник “Правда”, який довгий час був органом всеукраїнського єднання. Для більшості галичан Україна була священною землею, а “Кобзар” Тараса Шевченка – священною книгою.

Незважаючи на реакцію цього періоду література краю не завмерла, а далі розвивалася, хоча й зі складностями: по-перше, через відірваність від Наддніпрянської України; по-друге, – внутрішню роз’єднаність, по-третє, через відсутність духу соборності. Тому чимало прийшлося докласти зусиль, насамперед письменникам, щоб своїми творами сприяти об’єднанню українських земель для подальших дій, зокрема у сфері культурно-літературного життя. Цими передовими духовними проповідниками були В. Шашкевич, П. Свенціцький, М. Устиянович, К. Климкович.

Треба окремо наголосити, що великий вплив на розвиток літературного життя мали твори Т. Шевченка, Марка Вовчка, Г. Квітки-Ос-

нов'яненка. Водночас доволі популярними серед інтелігенції були твори кращих російських письменників того часу. І все ж винятково конструктивний вплив на ментальність та світогляд українців мав “Кобзар” Тараса Шевченка. І справді, насамперед під дією його творів поживалося громадсько-культурне життя галицьких українців у 1860-х роках. Але, як не сумно, не було між літераторами Галичини одностайності в основних питаннях: одні з них були українофілами, як В. Шашкевич чи П. Свенціцький, інші, як А. Могильницький, служили московфільському табору, а ще інші, як І. Вагилевич, сполонізувалися.

Талановитим поетом того часу був син Маркіяна – В. Шашкевич. Захоплений ідеями свого батька, начитаний творів європейського письменства, він зумів унести в працю молодих ідеалістів багато щирого запалу. Після закінчення університетських студій був одним із редакторів “Вечорниць”, “Русалки”, а збірка його поезій “Зільник” пройнята щирими почуттями смутку і надії. Проте, крім сумних ліричних поезій, повних скарг на бездомне життя, писав він також і драматичні твори – “Сила любові”, “Темко Хмельницький”, та оповідання “Пімста та великодушє”.

В розвитку духовної складової українства почесне місце займає поляк за походженням П. Свенціцький, який під українськими творами підписувався псевдонімами “Данило Лозовський”, “Павло Свій”, а під польськими – “Стахурський”. Крім того, він брав активну участь у київському “хлопоманському” русі. Після невдачі польського повстання 1863 р. переїхав до Галичини. Тут брав участь у виставах українських і польських театральних труп, а потім отримав місце вчителя в українській академічній гімназії у Львові. Викладав українську літературу з любов'ю до предмета і гарною, мелодійною мовою. Основною метою його життя було налагодження стосунків між українцями та поляками на основах рівноправності обох народів задля успішної боротьби з Москвою. Цій ідеї П. Свенціцький присвятив усе своє життя. Поширював її серед польського громадянства в окремому видавництві “Siolo” (pismo zbiorowe, poswiecone rzezom ukraińsko – ruskim у 1866), де друкував латинською азбукою найкращі твори української літератури.

П. Свенціцький збагатив драматичне українське письменство кількома перекладами та переробками, оригінальною комедією “Мищанка”. Він переробив для сцени “Катерину” Т. Шевченка і “Марусю” Г. Квітки-Основ'я-

ненка. Він один з перших у книзі “Вік 19-ий у діях літератури української” відзначив світове значення творчості Тараса Шевченка.

Відомою постаттю в тогочасних літературних колах був священик А. Могильницький, який у 40-х роках стояв на позиціях “Руської трійці”, наголошував на ідеї національного відродження і здобув собі літературну популярність своєю романтичною поемою “Скит Манявський”, про що йшлося вище. Був він добре ерудованим й обізнаним із здобутками західноєвропейської культури. Не даремно Ю. Федькович вважав його одним з найбільших поетів і культурних діячів Західної України, а І. Франко зарахував “до перших будителів руського духу в Галичині”. Але після поразки революції 1848–49 років і наступу реакції А. Могильницький відійшов від національно-громадського життя і зрікся ідеї національного визволення. Такою ж дорогою пішли Д. Зубрицький, І. Гушалевиц, Б. Дідицький та інші західноукраїнські літератори і діячі, які без особливих вагань утвердилися на позиціях реакційного московфільства і стали виразниками ідей російського монархізму [20, с. 127].

Слід зазначити, що у розвитку шкільництва та освіти істотних здобутків тоді майже не було. Швидше був відхід назад: чужа мова викладання, втрата віри у власні сили, очікування порятунку від чужинців (московфільство) і польський аристократизм тогочасної інтелігенції у відносинах із селянськими і міщанськими масами спричинили небажання української молоді навчатися в гімназіях, що мало негативні наслідки для майбутнього Галичини. В 1863 р. на 100 дітей шкільного віку відвідували школу 23, і то серед них були й такі, які лише на папері числилися учнями.

Згідно з конкордатом, прийнятим 18 серпня 1855 р. й оголошеним цісарським патентом від 5 листопада, все навчання католицької молоді в усіх державних і приватних закладах повинно узгоджуватися з наукою церковною. Завданням священників було, використовуючи могутність своєї влади, керувати релігійним вихованням молоді і перестерігати, щоб в жодному навчальному предметі не вчити чогонебудь такого, що суперечило б католицькій вірі чи чистоті звичаїв. У такий спосіб у шкільництві запанувала першість церкви: школа потрапила під безумовне підпорядкування церкви. При цьому важливою подією в історії української просвіти було видання у Львові в 1857 р. підручника з народної педагогіки, підготовленого О.В. Духновичем (1803–1965).

Основний закон – Конституція – від 21 грудня 1867 р. щодо прав громадянських надавав державі повноваження управляти і наглядати за освітою і всякими виховними справами, визнавав свободу мистецтв і кожної науки, право створювати наукові (навчальні) і виховні заклади та організовувати навчання в них, а навчання релігії поклав на церкву і релігійні громади. Народна школа перетворилась у заклад інтерконфесійний, з якого усунуто вирішальний духовний вплив церкви. Отож освіту і виховання було віддано в руки світських людей. На доповнення до цього 25 травня 1968 були прийняті так звані віросповідні закони, один з яких (№48) визначив відносини школи і церкви так: *школа незалежна від церкви [17, с. 117]*.

У Галичині особливо гострою була боротьба за мову викладання в школах. Хоч міністр освіти Австрії 8 серпня 1859 р. видав розпорядження про викладання в середніх школах національних (народних) мов, але ніяких змін воно не принесло, а в березні 1860 було дано роз'яснення, що розпорядження стосувалося приватних шкіл. Польська преса, польські послі аргументували потребу викладання народною мовою тим, що знічення молоді веде до морального і духовного зубожіння народу, відбиває бажання до навчання, знижує рівень знань учнів. Уся боротьба була спрямована на запровадження в школах викладання польською мовою, а українській мові, яка, на думку поляків, є недостатньо виробленою, відводилося другорядне значення. Вона могла вживатися лише у школах реальних і нижчих гімназіях.

22 червня 1867 р. сеймом було прийнято закон про право визначення мови викладання в народній школі, який делегував це право тому, хто утримує школу, а в приватних середніх школах мову викладання визначають засновники. Впродовж наступних років до закону неодноразово вносилися зміни, що запроваджували викладання польською мовою, тоді як українська залишалася як викладова для вивчення української мови. Німецька мова була обов'язковою у всіх середніх школах, а викладову українську міг запроваджувати тільки сейм.

Отож витісненню української мови сприяло також і те, що в розпорядженні центральних властей від 5 листопада 1868 р. було зобов'язано шкільні ради у своїй діяльності користуватися державною мовою, що також було зустрінuto вкрай негативно. Але ця вимога

була відмінена лише листом міністра освіти до краювої ради шкільної від 9 травня 1877. Зауважимо, що галицький сейм ще в 1967 прийняв закон про створення такої ради, яка відіграла важливу роль у розвитку шкільництва в краї. Згідно із законом Радою шкільною краювою керував намісник. Її статут став зразком для створення рад в інших краях австрійської держави, де державний закон від 25 травня 1868 врегулював стосунки між школою і церквою та встановив сталі норми для нагляду за навчанням і вихованням через міністерство освіти, ради шкільні краюві та окружні, визнавав деяку автономію місцевих шкільних рад.

Рада шкільна крайова розпочала свою роботу 24 січня 1869 р. Відповідно до статуту в її обов'язки входило: адміністративне управління школами і навчальними закладами в межах, визначених керівництвом краю, і в межах обов'язкових законів, поданих на затвердження шкільних інспекторів; призначення директорів і вчителів шкіл середніх і народних; розробка навчальних планів; підготовка й апробація підручників та їх видання; складання річного бюджету для утримання середніх і народних шкіл; оголошення щорічних зв'язків про громадське виховання в краї. Причому цій Раді підпорядковувались окружні шкільні ради. Вона як колегіальний орган прагнула обмежити доступ народних верств, особливо українців, до школи і, зокрема, до середньої. Відтак школа залишалася засобом денаціоналізації населення краю. Однак сам перебіг суспільного розвитку вимагав реформування шкільництва Австрії, розширення мережі навчальних закладів. Й основний закон від 21 грудня 1867 р. та віросповідні закони створили законодавчі передумови щодо реорганізації освіти. Це уможливило 14 травня 1869 року прийняти закон про шкільництво, що мав два розділи: а) про публічні школи народні; б) про приватні заклади навчальні. Цим законом передбачалось обов'язкове навчання для дітей віком від шести до чотирнадцяти років. Для освіти вчителів і підготовки до учительського звання передбачалось створення учительських виховних закладів, розділених за статтю вихованців. Навчання тривало чотири роки.

Проте більшість галичан у цей історичний період діставали початкову освіту в навчальних закладах – гімназіях, бурсах, семінаріях, і водночас брали участь у хорах. Загалом музична освіта була тісно пов'язана з хоровою справою. Педагогічною працею займалися

композитори М. Вербицький та І. Лаврівський. Перший обстоював обов'язковість професійної освіти в Галичині, висунув пропозицію заснувати навчальний заклад на зразок Празької консерваторії, а сам навчав молодих музикантів гармонії, композиції, гри на гітарі, врешті-решт створив “Школу гри” на цьому інструменті [6, с. 94]. Окрім того, з відкриттям у 1864 р. театру при “Руській бесіді” правління цього товариства створило співацько-музичний комітет і доручило композиторові І. Лаврівському навчати співу найздібнішу молодь.

Окремо зазначимо, що з політичного і культурного москвофільства галичан цього періоду скористалися поляки і подбали про те, щоб намісник Галичини польський граф А. Голуховський здійснив спробу ввести для українців урядово латинський правопис, мотивуючи це тим, що “треба зробити різницю між русинами і москалями”. Але австрійський уряд утворив для остаточного вирішення цього питання так звану “Азбучну комісію”, яка висловилися проти цього проекту і в 1859 р. влада наказала друкувати всі книжки кирилицею (не гражданкою), яку галичани називали “какографією” (за аналогією до какофонії) [3, с. 179]. Але в 1861 внаслідок розбіжностей, які виникли між членами “Азбучної комісії”, та протестної брошури Я. Головацького “рутенська мова і правописне питання в Галичині”, уряд скасував розпорядження міністерства освіти про запровадження кирилиці і залишив галичанам змогу самим розв'язати це питання. Незважаючи на це “азбучна війна” і далі тягнулася, оскільки москвофільські видання писалися так званим язичієм, а народовецькі видання користувалися етимологічним правописом.

Про справжню українську науку того часу важко говорити. У 1850–60-х роках майже вся галицька інтелігенція була в полоні москвофільських ідей – панрусизму, або стояла на пропольських позиціях. З національного ідеалізму і концепції самовизначення майже нічого не залишилося, що виявилось насамперед у науковій сфері, яку представляли декілька визначних культурних діячів – зокрема істориків, які були провідними ідеологами панрусизму. Тут треба назвати видатного історика Д. Зубрицького, котрий, будучи вихований у польському дусі, спочатку писав тільки польською мовою, хоча й цікавився українськими народними піснями, а згодом переключився на історичні студії. У результаті чого вийшла польською мовою його “Історія міста Львова”, а потім трьохтомна

“Історія галицько-руського князства”, написана так званим язичієм. Тим самим язичієм вийшла його “Історія Ставропигийського братства” [2, с. 17–22].

Другим істориком-лінгвістом, археографом, археологом, фольклористом, етнографом був А. Петрушевич, котрий став дійсним членом Академії наук у Кракові, Академії наук у Празі, почесним членом Академії наук у Санкт-Петербурзі, членом НТШ у Львові. На період 1850–60-х припадає початок його публіцистичної, культурно-просвітницької діяльності. Зі статтями, фейлетонами, сатиричними віршами, науковими історичними розвідками та есеями він виступає у різних виданнях, у підсумку залишає дослідникам значну за обсягом епістолярну спадщину, в якій порушено суспільно значущі проблеми. Зокрема, він зібрав унікальну колекцію видань з питань всесвітньої історії, філософії, археології, стародруків, рукописів й організаційно створив багатющу бібліотеку світського й релігійного характеру українською, польською, німецькою, латинською мовами. Йому належать десятки фундаментальних праць і розвідок, які свого часу мали неабиякий успіх завдяки насамперед широкій джерелознавчій базі. Воднораз прислужився А. Петрушевич і мовознавству. Майже все життя він збирав матеріали до “Етимологічного словника”, який нагромадив 50 папок, опрацювавши, на жаль, усього кілька слів. Цей матеріал учений передав до імператорської бібліотеки в Санкт-Петербурзі. Тому значення його діяльності вагоме, оскільки написані ним праці були важливим внеском в українську історіографію того періоду [8, с. 56].

Третім істориком, який писав латинською мовою, був М. Гарасевич, який відомий твором “Церковна історія рутенів”. Згодом цю працю доповнив своєю книжкою про історію греко-католицької церкви в Галичині, що написана німецькою М. Малиновським.

На території Галичини у цей час розвивалася також журналістика. Про “Зоря Галицьку” вже згадувалося, останнє число якої побачило світ 9 квітня 1857 р. Перші три роки вона мала переважно політичний характер, пізніше була присвячена “літературі, забаві й господарству” [20, с. 96]. У 1850 видавництво від А. Павецького перейшло до Ставропигийського інституту, але з 1856 воно знову опинилося у приватних руках. За весь час свого існування “Зоря” змінила шість редакторів, причому дехто з них займав цю посаду по

кілька разів. Така часта зміна редакторів відбивалася не тільки на папері, а й на мові часопису. Спочатку “Зоря” виходила українською народною і в народовському дусі, а із середини 1851 (за редагування І. Гушалеви́ча) стає виразно москвофільською. Пізніше ще кілька разів змінює напрям витлумачення подій. Усе це дуже погано відбилося як на розвитку видання, так і на ставленні до неї громадян (кількість передплатників зменшилась у 1857 до 100 осіб, внаслідок чого занепав і сам часопис) [20].

В 1850–60-х роках у краї виходили такі періодичні видання, як “Лала” (1853), літературно-науковий журнал “Сімейна бібліотека” (1855–56). Але вони не мали впливу на піднесення культурно-національного руху галицьких українців. Дещо пізніше з’являється газета “Слово”, редагована москвофілом Б. Дідицьким, який спочатку друкував народною мовою твори Т. Шевченка, Ю. Федьковича, С. Воробкевича, але згодом у 1866 зайняв протиукраїнські позиції і поміщує статтю І. Наумовича “Погляд на будучність”. Парадоксально, але довгий час Б. Дідицький тримав у своїх руках кермо українського літературного руху в Галичині та тішився славою першорядного поета, хоча поеми “Буй-тур Всеволод” та “Конюший” не відзначаються великою мистецькою цінністю. У такому ж антиукраїнському дусі видавав В. Заревич “Русь”. Мали москвофіли і свій гумористичний журнал “Страхопуд”. Відрадно констатувати, що існували на той час такі журнали, які займали проміжне становище між народовцями та русофілами. Серед них “Львів’янин”, збірник “Галичанин”, який друкував історичні та літературні матеріали східноукраїнських авторів (вийшло чотири томи цього збірника). Найголовнішими виданнями народовецького табору в 1860-ті були “Вечерниці”, “Мета”, “Нива”, “Русалка”. Головна увага усіх цих друківаних органів була зосереджена на потребі вільного розвитку національної культури, особливо у сфері мови, літератури, освіти, причому з орієнтацією на Східну Україну.

Велику популярність здобули собі “Вечеринці” (1862–63), редаговані Ф. Царевичем і К. Климковичем, а згодом другим редактором став син Маркіяна В. Шашкевич. У вступному слові редактори писали, що українці-русини – це окремий народ із своєю історією, мовою, літературою, який повинен здобути собі всі права для свого національного розвитку.

Журнал обстоював духовну єдність, штучно поділеного кордонами і вперше в Галичині почав широко популяризувати досягнення українських письменників із Східної України, зокрема Тараса Шевченка. А після розпаду східноукраїнської “Основи” “Вечерниці” були єдиним журналом, у якому друкувались письменники з Наддніпрянщини [16, с. 20–32].

Помітний культурницький відбиток залишило двадцять номерів науково-літературного часопису “Нива”, який з’явився у період, коли припинили виходити “Вечерниці” в Галичині та “Основи” у Східній Україні. Редагував журнал К. Горбаль, який дав широку дорогу творам Т. Шевченка, О. Стороженка, Марка Вовчка, М. Старицького, А. Міцкевича, Ю. Федьковича, С. Воробкевича. Крім цього, тут публікувались художні твори Ф. Заревича (“Повінь”, “Землячка”), В. Ільницького (“Подорож школяра”), дописи В. Шашкевича, різні матеріали про культурне, мистецьке, зокрема театральне, життя краю. Отож “Нива” чимало прислужилася своїми публікаціями до піднесення національної свідомості місцевого населення. До переконання різних верств у справі єднання українців по обидва боки Збруча, творення власної державності. Недарма І. Франко у “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.” (1910) розглядав публіцистичні та літературно-критичні виступи К. Горбала (“З питання про малоруську літературу” (1877), “Як повстають пом’якшені приголосні у польській та українській мовах” (1881) та ін.) як такі, що були “гострою критикою галицько-руських відносин. Ці дві чернівецькі брошури були немов першими ластівками нової весни народовецького руху із суто народною мовою у письменстві і з радикально-фонетичним, чеським правописом для руської мови, а також зі заходами філософічного і соціального радикалізму”.

Після “Ниви” та “Мети” в 1866 р. у Львові почала виходити “Русалка”, яка, так само як і “Нива”, стала попередницею “Правди” (1867–1897). Цей журнал виходив з перервами щотижня, а згодом став щомісячником, мав всеукраїнське значення і був гідним продовжувачем “Основа” та пропагував ідеї народовців. До певної міри продовженням “Вечерниць”, які припинили вихід у світ в 1863, був літературно-політичний вісник “Мета”. Він також орієнтувався на традиції “Основа” і друкував літературні та фольклорні матеріали. Хоча він і стояв на позиціях лояльності до династичних інтересів Австрії, проте підкреслював і про-

повідував ідеї патріотизму. На його сторінках почалася критика москвофільської політики й одночасно обстоювалася потреба зближення західних українців і східних [16, с. 33].

У цей період у Галичині, як і раніше, розвивалось килимарство. Поширеним був геометричний орнамент, але одночасно робилися слабкі спроби застосувати тут геометризований рослинний орнамент, особливо на килимах, зітканих в околицях між Дністром і Збручем. Але, на жаль, розвиток галицького килимарства не був предметом пильної уваги дослідників і тому залишилося мало його зразків, хіба що ті, що зібрані В. Федоровичем і що опинилися у Відні.

У цей період продовжила свою роботу Ставропігійська літографія. До її робіт належить портрет Івана Камінського, директора Львівського театру, виконаний Г.Г. Блотницьким у 1853 р. та портрет Льва Сосновського, одного з найдіяльніших членів Ставропігійського інституту, намальований С. Возняком. Але в загальному літографія не випускала багато картин. Через те, що літографія не приносила користі Ставропігійському інституту, то 22 січня 1854 р. її було передано в найм Й. Стефанському. Саме з того часу історія літографії переривається з невідомих причин.

Після того, як у 1867 р. чеські просвітителі у Празі заснували освітнє товариство “Матиця люду”, а в Кракові утворилось “Товариство приятелів освіти люду” з філією у Львові, назривала своєчасність утворення української освітньої установи, ініціатором якої й став С. Качала. Його заклик підтримала народовецька молодь. На початку 1868 було утворено організаційний комітет, до якого увійшли професори гімназії й учительської семінарії А. Вахнянин, Ю. Романчук, О. Партицький, О. Борковський, урядники К. Сушкевич, М. Коссан, студенти А. Січинський, О. Огоновський. І 2 вересня цього ж року віденське міністерство освіти дозволило заснувати товариство “Просвіта”, а 8 грудня у Львові скликано перший загальний збір цього товариства, на якому було фактично започатковано діяльність цієї громадської організації. Серед 65 його засновників найбільше було молодих людей – студентів, урядовців, учителів, журналістів, до яких звернувся представник старшого покоління українських діячів Й. Заячківський. Головою новоствореного товариства було обрано відомого диригента, музиканта та письменника, професора академічної гімназії А. Вахняника. Примітно, що успішне

проведення першого загального зібрання було відзначено в політичному житті Галичини як велика перемога народовського руху. До “Просвіти” потягнулася молодь, натхнена тією обставиною, що завдяки їхній енергії вдалося втілити в життя ідеї революції 1848 р.

Науково-просвітницька діяльність “Просвіти” регламентувалась статутом товариства, зміни до якого вносилися за потреби. Так, друге загальне зібрання (26 травня 1870) приймає другий статут, запропонований комісією під головуванням К. Сушкевича та Ю. Романчука. Головні зміни полягали в обмеженні наукового характеру діяльності товариства. У цьому ж році завдяки старанням віце-маршала сейму Ю. Лаврівського субсидувати роботу цієї громадської організації. “Просвіта” одержала від держави 2 тис. крон допомоги на видання книжок, що стало її великою матеріальною та моральною підтримкою. Закономірно, що основним напрямком її діяльності від початку й до кінця залишалося книгодрукування. Приступаючи до видання книжок для народу, потрібно було вирішити питання тематики та правопису. Ще на першому загальному зібранні було вирішено видавати книжки українською мовою без польських, російських та церковнослов'янських слів, до того ж у простому й доступному стилі. Перейти ж до фонетичного правопису “Просвіти” вдалося лише в 1898 р., хоча його переваги були зрозумілими для підтримки авторитету товариства, бо його використання залишалося престижним у регіоні і, крім того, обов'язковим для вивчення у школі. Підтвердженням цього є той факт, що після переходу до фонетичного правопису “Просвіта” втратила у прирості нових членів: якщо в 1897 р. до товариства вступило 1333 осіб, то в 1898 – 1137, а 1899 – всього 944.

Перші п'ять років були періодом найбільшого попиту покупців літератури, виданої “Просвітою”, хоча розповсюдження власних видань було пов'язано з численними труднощами. Своєї книгарні товариство не мало, тому продаж книжок здійснювали самі члени товариства. У 1872 р. “Просвіта” через австрійський уряд звернулася з листом до російського міністерства закордонних справ з проханням дозволити продаж своїх видань на Наддніпрянській Україні, проте одержала відмову. Ситуація змінилася з прийняттям нового статуту в 1876. Згідно із затвердженими ним правилами, кожний член “Просвіти” одержував за рахунок місячного внеску в середньому

біля 4 книжок, які розсилалися поштою (ця практика збереглася до 1914 р.). Таким чином, відпала потреба окремого розповсюдження книжок регіоном. Скажімо, до травня 1874 просвітяни видали 81628 книжок, з яких було продано 29436 примірників. Окрім того, велика кількість книжок безкоштовно передавалася у лікарні, тюрми, церковні братства та інші організації. Розсилати свої видання товариство намагалось також за межі Галичини, головню з метою налагодження систематичного книгообліку.

Велику роботу провела “Просвіта” у справі утвердження самостійності української мови та літератури, підготувавши чимало звернень до міністерства освіти у Відні, на частину з яких отримано позитивну відповідь. Періодично вона влаштовувала музично-декламаторські вечори, щорічно з академічною молоддю – вечорниці на честь Т. Шевченка, М. Шашкевича, а в 1873 її головний відділ зайнявся підготовкою до святкування 25-річного ювілею відміни панщини. Отож саме “Просвіта” стояла біля керма культурного та громадського життя українців Галичини, долучаючи щонайперше до цієї праці молодь, що мало велике виховне значення. Особливо велика заслуга цієї організації у цей період полягала в тому, що вона починає друкувати підручники для українських шкіл. Із 1873, тобто після смерті другого голови Ю. Лаврівського, “Просвіта” обирає новим керівником В. Федоровича, із цього моменту починається поворот від політичної діяльності до освідчення народу, розширення географії діяльності товариства. Крім розповсюдження книжок усіма повітами Галичини, вона намагається створити велику бібліотеку у Львові. Це повинна бути національна наукова бібліотека, яка має й архів. На заклик “Просвіти” чимало українців подарували свої видання і навіть цілі бібліотеки. Багато галицьких і зарубіжних товариств поспішали стати на книгооблік. До того ж головний відділ “Просвіти” закуповував для своєї бібліотеки потрібні книжки, особливо рукописи, автографи письменників. Значно збільшився фонд бібліотеки, коли у 1871 р. до неї приєдналися книжковий ресурс фонди товариства “Руська бесіда”, “Побратим” та редакція газети “Правда”.

Досить цінні матеріали до бібліотеки “Просвіти” надходили з Наддніпрянської України, зокрема від П. Куліша, М. Костомарова, О. Белозерського, О. Кониського та ін. Серед них були автографи та рукописи таких

письменників, як Т. Шевченко, Марко Вовчок, М. Костомаров, Л. Боровиковський, Д. Мордовець, І. Нечуй-Левицький, І. Тобілевич, Г. Глібов, Б. Грінченко. Після відкриття бібліотеки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка “Просвіта” передала їй чимало цінних матеріалів, залишаючи собі белетристику та книжки науково-популярного змісту.

Незважаючи на складні умови, які склалися у цей період в Австро-Угорщині (уряд розгортає кампанію боротьби з соціалістичними ідеями), “Просвіта” і надалі не втрачає своїх позицій. Про це наочно вказує той факт, що в 1877 р. відкриваються її дві філії і ще одна в 1878, під опіку товариства все більше переходять діючі в краї читальні. На той час назріла пекельна нагальність мати власне періодичне видання. Від жовтня 1877 починає виходити газета “Письмо з “Просвіти”, а пізніше “Вісник книжкової справи в Галичині” та газета “Діло”. В 1895 “Просвіта” купує триповерховий будинок у центрі Львова (передачею 3000 крон через М. Грушевського кияни вітали купівлю). У новому будинку розмістилася бібліотека, а також було засновано український національний музей, який мав виняткове значення через те, що започаткував українську національну музейну справу [5; 13].

Для покращення якості членських книжок в 1874 р. створюється “Літературний комітет”, перейменованій у 1891 в “Літературну секцію”. Найбільшою популярністю користувалися календарі “Просвіти”, тираж яких досягав 10–13 тис. примірників. Календарі виходили майже щорічно, починаючи від 1870, за винятком 1871, 1883–1889 та 1919 р. Серед членських книжечок відзначимо “Історію Руси” І. Нечуя-Левицького та О. Барвінського. Всього від 1879 до 1884 вийшло у світ п’ять частин “Історії” загальним тиражем 15 тис. прим. Книжка користувалася підвищеним попитом, і “Просвіта” повертається до неї в 1904, видавши об’ємний однотомник (727 с.) за редакцією О. Барвінського тиражем 12 тис. Покращення поліграфічної бази дозволяє доповнити “Історію” великою кількістю ілюстрацій (49) та мапою України.

Послідовно працюючи над розширення світогляду народних мас, “Просвіта” видає доповнену картами “Географію Руси” (1887, 150 с.). Звертається вона також і до історії інших народів. Щоб заповнити прогалину, яка виникла в 1870-х роках у виданні в Галичині творів Т. Шевченка, випускає для народу вибіркові поезії українського генія. Користу-

ються попитом також життєписи видатних особистостей української культури. У кінці XIX ст. товариство видає популярні перекази життя й діяльності Т. Шевченка, М. Шашкевича, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, О. Кониського. У 1878 з дозволу митрополита С. Сембратовича виходить у світ український молитовник, написаний чистою народною мовою. Ця подія мала велике значення, адже молитовник, поряд з "Біблією", був і залишився головною настільною книгою в кожній родині. Про популярність молитовника говорить той факт, що до Першої Світової війни книга витримала сім перевидань загальним тиражем 95,3 тис. прим.

Отже, підсумовуючи діяльність "Просвіти" періоду 70–90-х років XIX століття зазначимо, що значення цього товариства на культурній ниві дуже велике, оскільки воно з перших днів свого існування стало на шлях ширення знань і відродження українського національного духу.

ВИСНОВКИ

1. Перебування західноукраїнських земель у другій половині XIX ст. у складі Австро-Угорської імперії вкотре підтверджує той факт, що українці цього регіону (загалом як увесь етнос) є нація колонізована. Через це, незважаючи на культурно-національне піднесення, яке принесла "весна народів" 1848–49 років, їх духовна культура була загалом підпорядкована інтересам колонізаторів й витримувала відповідний тиск цензури, що відтворювало ментальність і духовність крізь соціокультурну призму інтересів панівної над нею нації.

2. На основі архівних матеріалів і рідкісної літератури того періоду є можливість виявити цілісну картину тогочасного культурного розвитку українства Галичини, оцінити його неповторність і самобутність. Зокрема, культурно-національний розвиток українців заходу країни, як і інших земель, що перебували у становищі підкорених, має багато гіркого і трагічного. Через це у сучасному висвітленні історії їх духовного повсякдення протягом століть домінує песимістичне світобачення.

3. Незважаючи на сторіччя поневолення українці Західної України зберегли себе етнічно, як нація, щонайперше зберегли свою мову, побутово-обрядну самобутність, що свідчить про велику духовну силу наших пращурів. Більше того, вони зберегли свої духовні святині і цінності, що збагачують не лише українську, а й світову культуру.

4. Культурно-національне відродження на західноукраїнських землях вказує на те, що це було прагнення земляків-українців відродити національну державність народу, який тяжко бідував під навалюю імперських зазіхань, що так чи інакше калічили його повсякдення, культуру, національну ментальність, формувало рабську психологію, яка і сьогодні має відгомін у нашому суспільному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонович Д. Триста років українського театру: 1649–1919. – Прага: Український громадський вид. фонд, 1925. – 272 с.
2. Возняк М. Апологія кирилиці Дениса Зубрицького. – Львів, 1913. – 22 с. – (Відбиток із записок НТШ).
3. Возняк М. Галицька грамати́ка української мови першої половини XIX ст. – Львів: НТШ, 1911. – 340 с.
4. Грушевський М. Наша політика. – Львів: 3 друкарні наук. тов. ім. Шухевича, 1911. – 120 с.
5. Драгоманов О. Австро-Угорські спомини. – Львів, 1892. – Ч. 5. – 124 с.
6. Загайкевич М. Михайло Вербицький. Сторінки життя і творчості. – Львів: Місіонер, 1998. – 145 с.
7. Історія української культури / за заг. ред І. Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994. – 656 с.
8. Качкан В.А. Українське народознавство в іменах. – К.: Либідь, 1994. – 336 с.
9. Козаренко О. Феномен української національної музичної мови. – Львів: Наук. тов. ім. Шевченка; Українознавча біб-ка НТШ, 2000. – Число 15. – 285 с.
10. Корній Л. Історія української музики. Частина третя XIX ст.: [підручник]. – К.–Нью-Йорк: Вид. М.П. Коць, 2001. – 480 с.
11. Культурне відродження в Україні: історія і сучасність. – Львів: Астериск, 1993. – 219 с.
12. Свенціцький І. Дещо про науку, літературу і мистецтво Галицької України за останніх 40 літ. – Львів: 3 друкар. вид. спілки "Діло", 1927. – 7 с.
13. Свенціцький І. Про музеї та музейництво (Нариси і замітки). – Львів: 3 друк. "Діло", 1920. – 79 с.
14. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. – К.: АТ "Друга рука"; МП "Фенікс", 1993. – 550 с.
15. Стахів М. Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772–1918) / Український Робітничий Союз. Національно-освітня б-ка. – Скрентак, 1958. – Т.1. – 208 с; Т.2. – 224 с.
16. Студинський К. До історії взаємин Галичини з Україною. – Львів, 1906. – 34 с.
17. Ступарик Б.М. Шкільництво Галичини (1772–1939рр). – Івано-Франківськ, 1994. – 143 с.
18. Ступарик Б.М., Моцюк В.Д. Ідея національної школи та національного виховання у педагогічний думці Галичини (1772–1939 рр). – Коломия, 1995. – 173 с.
19. Томашівський С. Народні рухи в Галицькій русі – 1848 рік. – Львів: НТШ, 1898. – 138 с.
20. Українська культура. Зб. лекцій за ред. проф. Дмитра Антоновича. – Подєбради: Український Технічно-господарський Інститут позаочного навчання в Подєбрадах (Чехія), 1940. – 334 с.
21. Франко І.Я. Чого хоче Галицька робітницька громада? // Зібрання творів у 50 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т.45. – С.151–164.
22. Франко І.Я. Що нас єднає і що нас розділяє? //

Зібрання творів у 50 т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 44. – Кн. 1. – С. 15–18.

23. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині. – Львів: Накладом фонду “Учітеся брати мої”, 1934. – Ч.11(1). – 253 с.

REFERENCES

1. Antonovych D. Trysta rokiv ukrainskoho teatru: 1649–1919. – Praha: Ukrainskyi hromadskyi vyd. fond, 1925. – 272 s. [In Ukrainian].
2. Vozniak M. Apolohiia kyrylytsi Denysa Zubrytskoho. – Lviv, 1913. – 22 s. – (Vidbytok iz zapysok NTSh) [In Ukrainian].
3. Vozniak M. Halytska hramatyka ukrainskoi movy pershoi polovyny XIX st. – Lviv: NTSh, 1911. – 340 s. [In Ukrainian].
4. Hrushevskiy M. Nasha polityka. – Lviv: Y Z drukarni nauk. tov. im. Shukhevycha, 1911. – 120 s. [In Ukrainian].
5. Drahomanov O. Avstro-Uhorski spomyny. – Lviv, 1892. – Ch. 5. – 124 s. [In Ukrainian].
6. Zahaikevych M. Mykhailo Verbytskyi. Storinky zhyttia i tvorchosti. – Lviv: Misioner, 1998. – 145 s. [In Ukrainian].
7. Istoriiia ukrainskoi kultury / za zah. red I. Krypiakevycha. – K.: Lybid, 1994. – 656 s. [In Ukrainian].
8. Kachkan V.A. Ukrainske narodoznavstvo v imenakh. – K.: Lybid, 1994. – 336 s. [In Ukrainian].
9. Kozarenko O. Fenomen ukrainskoi natsionalnoi muzychnoi movy. – Lviv: Nauk. tov. im. Shevchenka; Ukrainoznavcha bib-ka NTSh, 2000. – Chyslo 15. – 285 s. [In Ukrainian].
10. Kornii L. Istoriiia ukrainskoi muzyky. Chastyna tretia XIX st.: [pidruchnyk] / – K.: Niu-York: Vyd. M.P. Kots, 2001. – 480 s. [In Ukrainian].
11. Kulturne vidrodzhennia v Ukraini: istoriia i suchasnist. – Lviv: Asterysk, 1993. – 219 s. [In Ukrainian].
12. Svientsitskyi I. Deshecho pro nauku, literaturu i mystetstvo Halytskoi Ukrainy za ostannikh 40 lit. – Lviv: Z drukar. vyd. spilky “Dilo”, 1927. – 7 s. [In Ukrainian].
13. Svientsitskyi I. Pro muzei ta muzeinytstvo (Narysy i zamitky). – Lviv: Z druk. “Dilo”, 1920. – 79 s. [In Ukrainian].
14. Semchyshyn M. Tysiacha rokiv ukrainskoi kultury. Istorychnyi ohliad kulturnoho protsesu. – K.: Y AT “Druha ruka”; MP “Feniks”, 1993. – 550 s. [In Ukrainian].
15. Stakhiv M. Zakhidna Ukraina ta polityka Polshchi, Rosii i Zakhodu (1772–1918) / Ukrainskyi Robitnychi Soiuz. Natsionalno-osvitnia b-ka. – Skrentak, 1958. – T.1. – 208 s; T.2. – 224 s. [In Ukrainian].
16. Studynskyi K. Do istorii vzaiemyn Halychyny z Ukrainoiu. – Lviv, 1906. – 34 s. [In Ukrainian].
17. Stuparyk B.M. Shkilnytstvo Halychyny (1772–1939rr). – Ivano-Frankivsk, 1994. – 143 s. [In Ukrainian].
18. Stuparyk B.M., Motsiuk V.D. Ideia natsionalnoi shkoly ta natsionalno vykhovannia u pedahohichnyi dumtsi Halychyny (1772–1939rr). – Kolomyia, 1995. – 173 s. [In Ukrainian].
19. Tomashivskiy S. Narodni rukhy v Halytskii rusy – 1848 rik. – Lviv: NTSh, 1898. – 138 s. [In Ukrainian].
20. Ukrainska kultura. Zb. lektsii za red. prof. Dmytra Antonovycha. – Pobrebrady: Ukrainskyi Tekhnichno-hospodarskyi Instytut pozaochnoho navchannia v Podiebradakh (Chekhiia), 1940. – 334 s. [In Ukrainian].
21. Franko I.Ia. Choho khoche Halytska robitnytska hromada? // Zibrannia tvoriv u 50 t. – K.: Naukova dumka, 1986. – T.45. – S.151–164 [In Ukrainian].
22. Franko I.Ia. Shcho nas yednaie i shcho nas rozdiliaie? // Zibrannia tvoriv u 50 t. – K.: Naukova dumka, 1984. – T. 44. – Кн. 1. – С. 15–18 [In Ukrainian].

23. Charnetskyi S. Narys istorii ukrainskoho teatru v Halychyni. – Lviv: Nakladom fondu “Uchitesia braty moi”, 1934. – Ch.11(1). – 253 s. [In Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Гончарук (Чолач) Тетяна Вікторівна, Чолач Софія Юрївна.

Джерела духовної культури галичан.

У статті аналізуються проблеми відродження української духовної культури, реформування національної системи освіти у другій половині XIX ст. на західно-українських землях. Увага зосереджується на розвої української літератури, театрального і музичного мистецтва, живопису, а також на особливостях розвитку системи освіти. У дослідженні висвітлено вплив культури та освіти на формування національної самодомості народних мас Галичини.

Ключові слова: Галичина, західноукраїнські землі, культура, література, театральне мистецтво, музичне мистецтво, скульптура, живопис, шкільництво, про-світа.

АННОТАЦИЯ

Гончарук (Чолач) Татьяна Викторовна, Чолач Со-фия Юрьевна.

Источники духовной культуры галичан.

В статье анализируются проблемы возрождения украинской духовной культуры, реформирования национальной системы образования во второй половине XIX в. на западноукраинских землях. Внимание сосредотачивается на развитии украинской литературы, театрального и музыкального искусства, живописи, а также на особенностях развития системы образования. В исследовании освещено влияние культуры и образования на формирование национального самосознания народных масс Галиции.

Ключевые слова: Галиция, западноукраинские земли, культура, литература, театральное искусство, музыкальное искусство, скульптура, живопись, школьное дело, просвещение.

ANNOTATION

Tetyana Honcharuk (Cholach), Sofiya Cholach.

Sources of the spiritual culture of Galicians.

The article analyzes the problems of the revival of Ukrainian spiritual culture, the reform of the national education system in the second half of the nineteenth century on the western Ukrainian lands. Attention is focused on the development of Ukrainian literature, theatrical and musical art, painting, as well as on the peculiarities of the development of the education system. The study highlights the influence of culture and education on the formation of national consciousness of the masses of Galicia.

Key words: Galicia, Western Ukrainian lands, culture, literature, theatrical art, musical art, sculpture, painting, schooling, education.

Надійшла до редакції 30.06.2017.
Підписана до друку 29.10.2017.

Бібліографічний опис для цитування:

Гончарук (Чолач) Т., Чолач С. Джерела духовної культури галичан / Тетяна Гончарук (Чолач), Софія Чолач // Психологія і суспільство. – 2017. – №4. – С. 145–159.